

Дилшода Суннатиллаевна Ходжимуратова
Шарқ мамлакатлари тарихи ва антропологияси кафедраси,
ТДШУ стажёр-тадқиқотчиси

ЭРОН ТАРИХИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ИСЛОҲОТЛАРИ БОСҚИЧЛАРИНИНГ ҲУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақолада муаллиф минтақада ўз ривожланиш тарихига эга бўлган Эрон давлатининг таълим тизими, унинг тарихий босқичлари ва ўзига хос жиҳатларини турли манбалар таҳлили асосида ёритиб беришга ҳаракат қилган. Муаллиф асосан хорижий манбалардан фойдаланган ҳолда Эроннинг таълим тизимида турли даврларда амалга оширилган ислоҳот ва модернизация ишларини ҳаққоний тарзда таҳлил қилишга ҳаракат қилди.

Калит сўзлар: Пахлавийлар, Эрон ислом республикаси, таълим тизими, инқилоб, исломлаштириш, модернизация, ислом уламолари.

Аннотация: В этой статье автор на основе анализа ряда источников попытался раскрыть особенности системы образования Иранского государства, которое имеет свою историю развития в регионе, свои исторические этапы и особенности. Автор попытался объективно проанализировать реформы и модернизационные работы, проводимые в разные периоды в системе образования Ирана, в основном с использованием зарубежных источников.

Ключевые слова: династия Пехлеви, Исламская Республика Иран, система образования, революция, исламизация, модернизация, исламские ученые(улема).

Resume: In this article, the author, based on an analysis of a number of sources, tried to reveal the features of the education system of the Iranian state, which has its own history of development in the region, its historical stages and features. The author tried to objectively analyze the reforms and modernization work carried out at different periods in the education system of Iran, mainly using foreign sources.

Keywords: Pahlavi dynasty, Islamic Republic of Iran, education system, revolution, Islamization, modernization, Islamic scholars (ulama).

Киритиш. Бугунги кунда бошқа давлатларнинг таълим тизими, уларнинг тарихи ва ривожланиш босқичларини ўрганиш, ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилиш бир неча сабабларга кўра долзарб бўлиб қолмоқда. Масалан, Эрон давлатининг тажрибаларидан Ўзбекистон таълим тизимини ривожлантириш, мустаҳкамлаш, кенгайтириш, хато ва камчиликларни олдини олишда фойдаланиш мумкин. Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси таълим

тизимининг барча босқичлари бўйича ривожлантириш ва янгилашиш даври бошланганлигини ҳисобга оладиган бўлсак, бошқа давлатларнинг тажрибасини таҳлили янада муҳим ҳисобланади. Эрон Яқин Шарқда кўплаб соҳаларда: тиббиёт, иқтисодиёт, ижтимоий фанлар, аниқ ва табиий фанлар, санъат ва кино соҳасида энг илғор ва тез ривожланаётган мамлакатлардан биридир. Таълим соҳасида қўлланиладиган технологиялар дунёсида доимий ҳаракат ва инновацияларни ҳисобга олган ҳолда, Эрон таълим тизимининг ҳозирги ҳолатини унинг кейинги ривожланиш имкониятларини олдиндан билиш ва таҳлил учун муҳимдир. Эрон минтақавий стандартлар бўйича саводхонлик даражаси юқори, шу давлатга ўхшаш ривожланиш даражасига эга бўлган бошқа мамлакатлар билан таққослаганда эса, жуда саводли жамиятдир. Вояга етганларнинг саводхонлик даражаси 2013 йилда 84,6 фоизни ташкил этган, бу кўрсаткич дунё бўйича 85 фоизга ва қўшни араб давлатларида 78 фоизга тенг. Сўнги 30 йил ичида деярли барча тадқиқот соҳаларидаги халқаро санкцияларга қарамай, Эрон таълим ва тарбия туфайли ўз тараққиётида катта ютуқларга еришган давлатга мисолдир. Эронда талабалар сони 1979 йилдаги 100 мингдан 2006 йилда 2 миллионга кўтарилди.¹ Илмий нашрлар сонининг ўсиш суръати жиҳатидан Эрон илм-фани дунёнинг бошқа мамлакатларига қараганда тезроқ ривожланди, чунки 1996 йилда атиги 736 асар нашр этилган бўлса, 2008 йилда бу кўрсаткич 600000 га етди ва Эронда илм-фаннинг ривожланиш суръати бўйича дунё етакчиларидан бирига айланди.²

Ушбу мақола доирасида муаллиф Эрон таълим тизимининг тарихидан то бугунги кунгача бўлган ривожланиш йўлини таҳлил қилган ҳолда, унинг ўзига хос ижобий ва салбий томонлари ҳамда модернизация жараёни ва унинг натижаларини очиб беришга ҳаракат қилади.

Мақолани ёзишда қиёсий таҳлил, системалаштириш ва объективлик каби методлардан фойдаланилди. Муаллиф маълумотларни таҳлил қилишда тарихийлик, хронологик кетма-кетликка амал қилишга ҳаракат қилди.

XIX-XX асрлардаги Эрон таълим тизими

Эрон тарихан жуда қадимдан ривожланган ҳудуд бўлганлиги барчамизга сир эмас. Бу ҳудудда ўз вақтида мавжуд бўлган улкан империялар таълим соҳаларини ривожига жуда катта ҳисса қўшган. Натижада бугунги Эроннинг қадимий асосларига таъмал тошлари қўйилган. Бу давлатнинг узоқ тарихига тўхталмаган ҳолда, таҳлилни сўнги икки асрдан бошлашга қарор қилдик.

Эронни 1795 йилдан 1925 йилгача бошқарган Хожар сулоласи ушбу минтақада педагогик фикрнинг ривожланишига муҳим ҳисса қўшди.

¹ Masood E. Islam and Science: An Islamist revolution. Nature, 2006. vol. 444, no. 7115, pp. 22-25.

²<https://www.newscientist.com/article/dn20291-iran-is-top-of-the-world-in-science-growth/?ignored=irrelevant> (accessed: 02.04.2020)

Таълимнинг замонавий модели биринчи марта Форсга XIX асрда Европа ва Америка диний институтлари томонидан олиб келинган. XX асрнинг бошларига қадар Техронда ва вилоят шаҳарларида ўнлаб хорижий мактаблар христиан миссионерлари, яҳудий филантроплари ва дунёнинг бошқа ҳудудларидан келган ўқитувчилар томонидан ташкил этилган. Узоқ вақт давомида чет эл мактаблари ва диний озчиликлар учун мактаблар юқори ва ўрта синфлардан бўлган минглаб форсларга сифатли таълим беришди. Аммо мамлакатда умумий таълим даражаси Европа мамлакатларидан анча орқада эди ва асосан мактаблар ва мадрасалар томонидан тақдим этилди. Мактабларнинг етишмаслиги ва давлатнинг таълим учун маблағ ажратмаслиги туфайли саводхонлик даражаси паст эди.

Хожар сулоласидан баъзи ҳукмдорлар, масалан, Носириддин ва Музафариддин, таълим тизимини ислоҳ қилишга ҳаракат қилишди. Дарҳақиқат, Носириддиннинг Эронни Европа цивилизациясига айлантиришга уринишлари руҳонийларга ишонган кўпчилик аҳолининг консерватив қарашлари туфайли муваффақиятсиз бўлди. Бироқ, унинг саъй-ҳаракатлари туфайли Техронда тарих, география, кимё, тиббиёт бўйича Европа дастурига мувофиқ дарс берадиган француз мактаби ташкил этилди. Хожар сулоласидан бўлган сўнгги ҳукмдорлар француз тилида бемалол гаплаша олишган. Улар Ғарб зиёлиларининг “либерал” ва “замонавий” тафаккурига мувофиқ Эрон таълимини модернизация қилишни таклиф қилишди.

Маълумки, Эрон таълим тизимидаги ислоҳотлар ва модернизация ҳақида фикр юритишдан аввал, бу даврда исломий руҳонийларнинг кучи ва таъсирини ҳам эслатиб ўтиш керак бўлади. Ислоҳотчилик сиёсатига қарамай, Эрон шаҳарларидан бирортаси руҳонийларга очик қаршилик кўрсатишга журъат эта олмаган, чунки анъанавий турмуш тарзига одатланган одамлар орасида консерватив ғоялар ҳали ҳам машҳур эди.

Ислом руҳонийларининг обрўсини тасдиқлаш ёки ислоҳотчи лойиҳани рад этиш аҳоли орасида давлат ҳокимиятини кучайтириш учун муҳим эди. Эронлик ёзувчи С. Ҳедоят буни қуйидагича изоҳлаган: “Уламоларнинг фармони шоҳнинг фармонидан кўра кучлироқ ҳисобланган. Агар шоҳ уларнинг сиёсатига қарши чиқишга мажбур бўлса, одамлар монархияни ағдариб ташлар эди.”³ Бу фикр ўша давр ҳолатини ва диний уламоларнинг обрўсини яққол ифода этади.

Муаллиф таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, диний уламоларнинг таъсири Эроннинг қадимдан бошланган ва ҳозирги кунга қадар давом этиб келаётган

³ Tamer Y. Basic changes in Iranian education system before and after Islamic revolution. Department of Middle East Studies, 2010, pp. 2-3.

ҳаётининг ажралмас қисмига айланиб қолган. Уларнинг ўрни йиллар ўтгани билан фақатгина мустақамланиб, Эрон анъанавий ҳаётининг ўзига хос ҳам ижобий, баъзан салбий қисмига айланиб қолган.

Руҳонийлар интеллектуал ислоҳот сиёсатига қарши чиқишганига қарамай, либерал сиёсатчилар ўзларининг ҳурматли мақоми ва қудрати туфайли руҳонийлар билан муросага келиш муҳимлигини тан олишди. Шунинг учун улар ҳатто руҳонийларни конституциявий ҳаракат сафига кўшдилар.

Адабиётлар таҳлили натижаларига асосан, замонавий дунёвий таълим тизими Эронда 1920-1930 йилларда, Паҳлавийлар сулоласи (1925-1979) ҳокимиятга келганидан кейин пайдо бўлган. Бу даврда диний муассасаларнинг таъсири минималлаштирилди ва ҳукумат барча мактабларни назоратга олди. Дин билан дунёвий ишлар узоқлаштиришга ҳаракат амалга оширилди.

Ҳукмдор Риза-Шоҳ Паҳлавий (1925–1941) раҳбарлигида Эрон бирлашди, замонавий технологиялар ва саноат тезроқ ривожлана бошлади ва дунёвий жамият қуриш учун дастлабки қадамлар қўйилди. Ҳукумат диний қаршиликни бостиришга ва таълим имкониятларини кенгайтиришга ҳаракат қилди. 1927 йилда Таълим вазирлигининг бюджети икки баравар оширилди; таълим харажатлари 1926 йилдаги давлат харажатларининг 4 фоизини ташкил этган 10,4 миллион реалдан 20,8 миллион реалгача, 1941 йилга келиб эса 195 миллион реалгача кўпайтирилди. Шоҳ Муҳаммад Ризо Паҳлавий айнан унинг отаси, унинг Эрон таълим сиёсатидаги қарорларига таъсир қилганига ишонар эди. “Ризо Шоҳ Эрон таълими учун институтлар яратиш, ўқитувчилар тайёрлаш ва чет элларда малакасини оширишдан кўра кўпроқ иш қилди. У бизнинг таълим тизимимиз руҳи ва фалсафасини ўзгартирди. Ва унинг фикри ва ишончига кўра, таълим, авваламбор болаларда ватанпарварликни тарбиялаши керак эди.”⁴

XX асрнинг 30-йилларида Эронда таълим марказлашган эди. Бепул ва замонавий мактаб тизими яратилди, Техрон университети барпо этилди, аёллар таълими ҳам тарғиб қилинди. Ушбу даврда аёлларнинг таълим олиш имкониятлари кенгайди. Бошланғич мактабларда аёлларнинг улуши 1926/27 йилдаги ўқувчилар сонининг 21% дан 1976-77 йилларда 38% гача ва 1986/87 йилларда 44% гача ўсди. Ўрта мактабларда мос равишда 5,7% дан 35 ва 40% гача, университетларда эса деярли нолдан 28 ва 29% гача ўсди (Жадвал №1).⁵

⁴ Mohammed Reza Shah Pahlavi. *Mission for My Country*. London: Hutchinson & Co. Ltd., 1960, pp. 47-48.

⁵ Reforms in Iran in the field of education, healthcare <http://biofile.ru/his/33157.html> (accessed: 06.04.2020)

	1926/27 йиллар (Пахлавий сулоласи келиши арафасида)	1976/77 йиллар (инқилоб арафасида)	1986/87 йилларда (инқилобдан сўнг)
Бошланғич мактаблар	21%	38%	44%
Ўрта мактаблар	5,7%	35%	40%
Университетлар	0%	28%	29%

Шоҳ Муҳаммад Ризо Пахлавий, шубҳасиз, Эронда таълим тизимини яхшилашни хоҳлаган. Бошланғич ва ўрта мактаблар сони кўпайди, ўқув дастурлари ва мактаб ўқув дастурлари тубдан модернизация қилинди. Олий таълим ҳам ўзгаришга учради - янги университетлар ташкил этилди, хусусий ва давлат коллежлари кенг тарқалди. 1972 йилда Эроннинг “Маърифат корпуси” саводсизликни йўқ қилишдаги муваффақияти туфайли ЮНЕСКО ташкилотининг Н.К. Крупская халқаро мукофотиغا сазовор бўлди.⁶ Инқилоб бошлангунга қадар ҳам таълим тизимида кўплаб ижобий ўзгаришлар давом этди. Эрон модернизациясининг сўзсиз ютуғи “Оқ инқилоб”⁷ доирасида олиб борилган таълим сиёсати эди. Бу аслида Эронга ўрта асрлардан янги асрга қадам қўйишга имкон берди.

Эрон маъмурияти “Оқ инқилоб” нинг дастлабки 10 йилида шаҳарларда таҳсил олиб, Эроннинг чекка ҳудудларига аҳолини саводхон қилиш учун борган 70 мингдан ортиқ ёшлардан иборат бўлган “Билимлар армияси” билан жуда фахрланишди. Америкалик етакчи эроншунослардан бири Э. Авраамян ўз мақоласида Эрон таълим тизимининг 1953 йилдаги (шоҳ қудратга эга бўлган пайтда) ва 1977 йилда (Ислом инқилоби арафасида) қандай бўлганлиги тўғрисида қисқача маълумот бериб ўтган.

⁶ Reforms in Iran in the field of education, healthcare <http://biofile.ru/his/33157.html> (accessed: 06.04.2020)

⁷ Пахлавий ҳукмдорларнинг турли соҳалардаги дунёвий модернизация ислохотлари тарихда “Оқ инқилоб” номи билан қолган

Таълимнинг ўсиши (муассасалар ва талабалар)⁸

	1926/27 йиллар (Пахлавий сулоласи келиши арафасида)	1976/77 йиллар (инқилоб арафасида)
Университетлар (талабалар)	4 (14500)	16 (154 315)
Техникумлар (талабалар)	36 (2538)	800 (227 507)
Юқори мактаблар (ўқувчилар)	527 (121 772)	1741 (741 000)
Ўрта мактаблар (ўқувчилар)	5956 (746 473)	23 476 (4 078 000)

Ушбу жадвалдан кўриниб турибдики, Эрон таълим тизимида содир бўлган ўзгаришларни ҳақиқий ютуқ деб аташ мумкин. Аммо, шоҳнинг таълим тизимига модернизация ва эътибор қаратиши сабабли, сиёсий нуқтаи назардан Эронда билим олиш тизими сезиларли даражада яхшиланган бўлса ҳам, бу расмийлар учун жиддий муаммолар туғдирди: талабалар (шунингдек, университетларни битирган ёш мутахассислар) шоҳни ағдаришда фаол рол ўйнади. Талабалар ва аҳоли зиёли қисмининг Эронда монархияни ағдаришдаги иштироки ислом уламоларининг иштирокидан кам эмас эди.

Бизнинг фикримизча, Эрон таълим тизимининг модернизация йўли жуда ҳам ибратли ҳисобланиб, амалга оширилган ишлар ва йўл қўйилган камчиликларни яққол кўрсатиб беради. Уларни ўрганиш орқали бугунги кунда Ўзбекистонда бошланган ислохотларни баҳолаш мумкин бўлади.

Инқилобнинг Эрон таълим тизимига таъсири.

Ислом Республикасида шаклланиш тарихини икки босқичга бўлиш мумкин: инқилобдан 1988 йил Эрон ва Ироқ ўртасидаги урушнинг охиригача (инқилобий давр), Ислом мафқураси устун бўлган ва кейинги шаклланиш даври.

Тузумнинг дунёвий ва теократик тузумга ўзгариши Эронда таълим тизимини сезиларли даражада тиклади. Ризо Шоҳ унинг ўғли шоҳ Муҳаммад

⁸ Abrahamian E. Structural Causes of the Iranian Revolution. MERIP Reports, 1980, no. 87, pp. 21–22.

Ризо Паҳлавий эълон қилган таълимни модернизация қилишдан фарқли ўлароқ, Ҳумайний таълимни Ғарб таъсиридан “тозалаш” ни бошлади. Бу даврни аввалги модернизация даврига қарши модернизация ҳолати сифатида кўрса бўлади. Чунки инқилобдан аввалги кўплаб ўзгаришлар йўққа чиқарила бошлади.

1979 йилги инқилобдан кейин энг муҳим ўзгариш таълим тизимини “исломлаштириш” эди. Болалар учун алоҳида таълим жорий этилди. 1980 йилда таълимда “Ислом қадриятлари институтини назорат қилиш” бўйича кўмита ташкил этилди. Исломий тамойилларга асосланган ўқув материаллари инқилобдан кейин олти ой ичида бошланғич мактабга киритилди. Исломлаштириш бошланганидан бери ҳукумат Ғарбдан маданий ва маънавий мустақиллик истаги ҳамда Ғарб билан рақобатда замонавий миллат сифатида муваффақият қозониш истаги ўртасида мувозанатни сақлашга уринди.

Инқилоб етакчилари буни “маданий ва мафкуравий инқилоб”, “қадриятлар инқилоби” деб аташди, ҳаётнинг дунёвий ва ғарбий томонларини янги ва мустақил диний ва сиёсий тартиб билан алмаштиришга қаратилди. Таълим ушбу идеалга эришишнинг асосий воситаларидан бири сифатида қаралди. Шундай қилиб, мақсад исломий ва инқилобий қадриятларга эга бўлган янги мусулмон одамни яратиш эди.

Аммо шунга қарамай таълим ишлари давом этди. Аҳолининг турли гуруҳлари ва минтақалар учун тенг таълим имкониятларини таъминлаш мақсадида ҳукумат 1970-йилларнинг ўрталарида бепул таълим, шунингдек бошланғич мактаб ўқувчилари учун бепул овқатланиш тартибини ўрнатди. Натижада, давлатнинг таълимга сарфлаган умумий харажатлари 1970 йилдаги 23 миллиард риалдан 1976 йилда 260 миллиард риалгача кўтарилди. Инқилобдан кейинги даврда статистика ўсишда давом этди ва 1990 йилдаги умумий харажатларнинг 22,4% ни ташкил этди, шу билан бирга, ялпи ички маҳсулотнинг улуши 4,1% гача тушди.

Инқилоб Эронда мактабгача таълимнинг ривожланишига тўсқинлик қилди. Маъмурлар ёш болаларни уйда ўқитишга ёрдам беришди ва бир нечта давлат болалар боғчалари ёпилди. Ўқитувчиларни ўқитиш марказлари ҳам ёпилди ва хусусий болалар боғчалари бу ишни давом эттириш учун курашишга мажбур бўлди. Диний назорат ва диний дарслар жорий этилди, ўқув дастурига Қуроннинг қисқа боблари киритилди. Бироқ, бу ҳолат қисқа муддатли эди. Ўшандан бери диний назорат ва ўқитиш қайта тикланди. Болалар боғчалари сони ҳам кўпайди. Аммо амалга оширилган турли ўзгаришлар аҳолининг таълим даражаси пасайишига олиб келди.

1986 йилги аҳолини рўйхатга олиш маълумотларига кўра, уч ёшдан олти ёшгача бўлган мактабгача ёшдаги болаларнинг 2 фоиздан камроғи болалар боғчаларида бўлган. Бу жуда ачинарли аҳвол эди. Бироқ, муаммо аста-секин йўқола бошлади. 1992 йилда 14% га яқин (252,000 киши) тайёргарлик курсини тугатган. Янги ўқув дастури 1989 йилда қабул қилинган ва 1992 йилдан бошлаб қисман бошланғич мактабларда амалга оширилмоқда. Агар у тўлиқ амалга оширилса, беш ёшдан етти ёшгача бўлган тайёргарлик дастуридаги барча болалар мактабгача таълим муассасаларига қабул қилинади. Мактабгача дастурларга эътиборни сустиги кейинги ўрта таълим даражасида болаларнинг ўзлаштириш даражасини секин боришига таъсир қилади. Бундай ҳолат Ўзбекистонда ҳам қисман кузатилди. Боғча ёшидаги болаларнинг қамрови пастлиги, ўрта мактабда уларнинг секин ўсишига сабаб бўлди. Аммо ҳозирги кунда бу йўналишда анча ижобий ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Ўрта таълимдаги ўзгаришлар. Инқилобдан кейин янги ҳукумат ўқув дастурини ўзгартириш учун баъзи чораларни кўрди. Аввало, мактабнинг ўқув дастури ва дарсликлари ўзгартирилди. Асосий эътибор диний мавзуларга қаратилди. Масалан, мактабларда араб тилини ўрганиш, шунингдек, Қуръонни ўрганиш қайта бошланди.

Диний таълимга бағишланган ўқув вақти (расмий ва амалий)⁹

	Инқилобга қадар (1975)	Инқилобдан кейинги ҳолатлар (расмий) (2005)	Инқилобдан кейин (амалда) (2005)
Бошланғич синф	7%	17%	24%
Ўрта синфларда	5,5%	11%	26%
Умумий	6,4%	12,7%	25%

Ушбу жадвал Ислом инқилобидан кейин мактабларда диний таълимнинг ўсишини кўрсатмоқда, аммо бошқа фанларда (форс, араб, тарих, адабиёт, социология ва бошқалар) мавжуд бўлган диний мавзулар ҳисобга олинмайди. Ислом билан боғлиқ мавзулар нафақат диний мавзуларда, балки кўплаб гуманитар ва ҳатто техник мавзуларда ҳам, метафора ва оддий матн шаклида

⁹ Paivandi S. The Future of Iran. Legatum Insitute, 2012. P. 4.

кузатилиши мумкин. Шунингдек, Эрон мактабларида диний таълим даражасини янада юқори кўрсаткичларда олишимиз мумкин.

Дарҳақиқат, Эронда инқилобдан кейинги таълимнинг яна бир муҳим муаммоси мактабларда дарсликларнинг ўзгариши бўлди. Эрон дарсликларининг таҳлили шуни кўрсатадики, диний мавзулар дарсликларнинг 38 фоизига кўтарилади. Эрон дарсликларидаги расмларни таҳлил қилиб, С.Пайванди уларнинг аксарияти XX асрнинг сиёсий ва диний арбобларига тегишли эканлигини аниқлади. Исломи анъаналарига кўра, пайғамбар ва имомларнинг суратларини тасвирлаш тақиқланган, аммо авлиёларнинг суратлари дарсликларда учраб туради. Дарсликларда Ҳарбий мавзулар ва ўзларини қурбон қилган “Исломи шаҳидлари” га ҳам катта эътибор қаратилган. Бу расмларнинг аксарияти қисми Эрон-Ироқ уруши даврида ҳалок бўлган “шаҳид”ларга тегишли фотосуратлардир. Тасвирларнинг ишлатилиши ўқувчиларда ватанпарварлик руҳини кучайтиришга қаратилган ҳисобланади.

Таҳлилимиз натижалари яна шуни кўрсатмоқдаки, мамлакатнинг шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг зиёилик даражаси, шунингдек, мамлакатнинг турли минтақалари ўртасида ҳам фарқлар мавжуд. Бугунги кунда ушбу тафовутлар қишлоқ жойларида маълумот олиш имкониятларининг кенгайиши ва малакали кадрлар тайёрлаш бўйича ўқув марказларининг ташкил этилиши туфайли аста-секинлик билан йўқ қилинмоқда.

Ўрта-махсус таълимдаги ўзгаришлар. Тарихдан маълумки, Совет Иттифоқи Эронга касб-ҳунар техник тайёргарлигини ташкил этишда катта ёрдам кўрсатди. Эроннинг мураккаб ва янги саноатида: металлургия, машинасозлик, кончилик ва бошқа ихтисосликларда касб-ҳунар мактабларини яратди. Ҳаммаси бўлиб, Совет Иттифоқи ёрдамида малакали ишчилар ва техникларни тайёрлаш бўйича ўндан ортиқ ўқув марказлари ташкил этилган. Мазкур ҳолат Эрон давлатида техник фанларнинг ривожланишига асос бўлиб хизмат қилган. Ҳозирги кунда ҳам Россия Федерацияси турли соҳаларда Эрон билан ҳамкорлик давом этмоқда.

Эронда 1976 йилдан бери “Истеъдодларни Ривожлантириш Миллий Ташкилоти” (НОДЕТ) мавжуд бўлиб, унга Эроннинг ўнлаб мактаблари киради. Ушбу дастур иқтидорли талабаларни ривожлантириш учун мўлжалланган бўлиб, мамлакатнинг “олтин авлоди”ни бир жойга тўплашга имкон берди.

НОДЕТ мактабларига кириш танлав ва умумдавлат кириш имтиҳонларига асосланади. Ҳар йили минглаб ўқувчилар мактабларга қабул қилиш учун ариза беришади, улардан 1% дан камроғи мамлакатдаги 99 та ўрта мактаб ва 98 та олий мактаб учун танлаб олинади. Талабалар кириш учун фақат иккита имкониятга эга. Биринчи имконият, улар 5-синф бошланғич мактабида

бўлганида, иккинчи имконият эса 9-синфда. Агар талаба 5-синфда ўқиётган бўлса, у 9-синфда яна мактабда ўқишни давом эттириш ҳуқуқига эга бўлишини таъминлаш учун яна имтиҳон топширади. Ҳар бир кириш имтиҳони иштирокчиларнинг билимларинигина эмас, балки уларнинг заковати ва истеъдодини ўлчаш учун ишлаб чиқилган иккита тестдан иборат. Талабалар рақобатбардош деб топилса, уларга биринчи синовдан ўтади, натижада улар иккинчи тестдан ўтишга рухсат берилади.

Кириш имтиҳонида қатнашиш учун барча иштирокчилар камида 20 балл олишлари керак (20тадан). 2006 йилда 56 шаҳардан 87,081 ўғил ва 83,596 қиз қабул қилинди. Статистик маълумотлар шунини кўрсатадики, НОДЕТ битирувчилари одатда олий маълумотни аспирантура даражасида тугатадилар. Яъни улар жуда ҳам иқтидорли ёшларни танлаб, келажакда етук мутахассис бўлиб етишишига замин яратиб бера олган. Бу томондан Ўзбекистон таълим тизими учун ҳам фойдали жиҳатларни олиш мумкин.

Хулоса

Таҳлил натижасида муаллиф бир нечта яқуний хулосаларга келди. Ўрганилаётган давр мобайнида Эрон давлатидаги мактаб ўқув дастури ўқувчиларга дунё миқёсида фикр юритиш ва алтернатив қарашларни ривожлантириш учун рағбатлантирмайди. Таълимни стандартлаштириш болаларнинг дунёқарашини кенгайтириш ва ижодий таркибий қисмни шакллантиришга ёрдам бермайди. Эронда барча талабалар, минтақадан қатъи назар, битта дарслиқдан сабоқ олишади, аммо Эроннинг марказий қисми ва вилоятлар орасидаги тафовут сезиларли даражада. Мактабларда ижодий фанларга (расм, хаттотлик,) катта эътибор берилмайди ва улар асосий курсга қўшимча сифатида қаралади. Аёлларни истиқболли техник мутахассисликларга қабул қилишдан қўрқиш нафақат аёлларнинг, балки бутун давлатнинг имкониятларини чеклайди, чунки бу малакали кадрлар этишмаслигини келтириб чиқаради.

Шу билан бир қаторда амалга оширилаётган ўзгаришлар ҳам катта аҳамиятга эга. Жумладан ҳозирги кундаги ислохотлар авваллари кузатилган гендер тенгсизлиги олдини олишга ва аёлларни ҳам барча соҳаларда рағбатлантиришга қаратилгандир. Таълимда ҳам аста-секин бўлса ҳам дунёвий фанларнинг кўпайиши, хорижий мутахассисларни жалб этилиши, талабаларни мамлакатдан ташқарига ўқишга жўнатиш каби ижобий теднециялар кўзга ташланмоқда. Айниқса аниқ ва табиий фанлар бўйича Эрон минтақада юқори ўринларда бормоқда. Мамлакат кўп йиллар давомида иқтисодий санкциялар остида яшашга мажбур бўлаётганини ҳисобга олмаса, мамлакат иқтисодиёти ўнгланиш даврида.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Abrahamian E. Structural Causes of the Iranian Revolution, MERIP Reports, 1980, no 87, pp. 21–22.
2. Masood E. Islam and Science: An Islamist revolution, Nature, 2006, vol. 444, no. 7115, pp. 22–25.
3. Mohammed Reza Shah Pahlavi. Mission for My Country. London: Hutchinson & Co. Ltd., 1960. Pp. 47-48.
4. Paivandi S. The Future of Iran. Legatum Institute, 2012.
5. Tamer Y. Basic changes in Iranian education system before and after Islamic revolution. Department of Middle East Studies, 2010.
6. Tazmini Gh. Khatami’s Iran: The Islamic Republic and the Turbulent Path to Reform. London: Tauris Academic Studies, 2009. 256 p.
7. Analiticheskiye doklady. Institut mezhdunarodnykh issledovaniy MGIMO (U) MID Rossii. [Analytical reports. Institute for International Studies, MGIMO-University. Chap. ed. Orlov A.] Glav. red. Orlov A. Vypusk 5(35), 2012, pp. 35-38. (In Russ.)
8. Reforms in Iran in the field of education, healthcare <http://biofile.ru/his/33157.html> (accessed: 06.04.2020)
9. <https://www.newscientist.com/article/dn20291-iran-is-top-of-the-world-in-science-growth/?ignored=irrelevant> (accessed: 02.04.2020)